

je zanimivo interdisciplinarno delo, ki nudi pogled na izbrano tematiko z več zornih kotov. Je plod uspešnega sodelovanja več raziskovalcev, ki razpolagajo vsak z drugačnim strokovnim znanjem in metodološkim aparatom in ki delujejo v različnih raziskovalnih institucijah. Je tudi dokaz, da se interdisciplinaren pristop izplača. Brez odličnega poznavanja gospodarsko-političnih razmer v času socialistične Jugoslavije ter natančnega, izčrpnega in obsežnega zgodovinskega pregleda številnih relevantnih virov, za kar je poskrbel dr. Prinčič, bi bilo delo ostalih raziskovalcev namreč močno oteženo, priprava intervjujev pa ne bi mogla biti tako kvalitetna. Po drugi strani pa se z zgolj historiografsko analizo gradiva pogosto ne da tako natančno spoznati notranjega sveta zgodovinskih akterjev, kot je bilo to možno na podlagi intervjujev z izbranimi direktorji. Ob tem bi bilo za zgodovinarje še zlasti zanimivo prebrati celotne zapise intervjujev in izvedeti, na koga se posamezen pogovor nanaša. Direktorji so, razen v pisanju dr. Prinčiča, namreč ostali anonimni, vendarle pa se iz konteksta v večini primerov vseeno da sklepati, za katerega od njih gre.

Knjiga torej na eni strani o delovanju uspešnih direktorjev v socialističnem sistemu razkriva povsem nove zanimive podatke in informacije, na drugi pa prinaša tudi idejno in metodološko svež pristop k raziskovanju. Zanimivo branje tako za zgodovinarje, kot za širši humanistični krog raziskovalcev, hkrati pa spričo berljivega sloga pisanja, ki ga dopolnjujejo še zanimivi izseki zapisov intervjujev z direktorji, tudi za širšo javnost.

Janja Sedlaček

Rado Pezdir, Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov. Časnik Finance, Ljubljana 2008, 158 strani.

Rado Pezdir je ekonomist, ki se ukvarja z ekonomsko filozofijo, ekonomiko tranzicije in zdravstveno ekonomiko. Je kolumnist poslovnega časnika Finance, njegov pogled na svet pa oblikujeta filozofija klasičnega liberalizma in anarhokapitalizma. Je avtor številnih poljudnih in strokovnih člankov. Samostojno oziroma v soavtorstvu je objavil nekaj razprav v tujih revijah kot so Post-communist economies, Journal of Institute of Economic affairs in Journal of Economics.

"Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov" je prvo monografsko delo Rada Pezdirja, ki je izšlo proti koncu leta 2008 pod okriljem Časnika Finance in obsega 158 strani. Monografija je ob predgovoru h knjigi, ki ga je napisal ekonomist Mičo Mrkaić, prologu, epilogu ter dodatku sestavljena iz dveh glavnih delov. V prvem delu je predstavljena anatomija slovenske tranzicije, v drugem pa njena analiza. Delu dajejo posebno težo številni slikovni dodatki ter tabelarni in grafični prikazi.

V prvem delu avtor zajame procese, ki spremljajo tranzicijo oziroma menjavo institucionalnega okvira. Predstavljena so gibanja bruto družbenega proizvoda, inflacije, uravnoteženost tekočega računa in trgovinski vzorci, pritoki neposrednih

tujih investicij, deviznega tečaja itd. Predstavljen je proces umikanja države iz gospodarstva ter narejena analiza sprememb v poslovnem okolju podjetij na osnovi svobodne iniciative. Avtor analizira tudi pravni okvir, davčni in pokojninski sistem, trg dela, politiko konkurence, reforme v finančnem sektorju ter se ob koncu prvega dela sprašuje, kako daleč v tranzicijskem procesu smo prišli. Pozitivno je, da vse naštete procese in gibanja primerja s procesi in gibanji drugih tranzicijskih držav. Avtor ugotovi, da je bila Slovenija po padcu socializma bistveno bolj razvita kot večina tranzicijskih držav. Razlog za to je bil v bolj izvozni usmerjenosti, ki je posredno omogočala hitrejšo prestrukturiranje, do katerega je deloma prišlo že v socializmu. Avtor ugotavlja, da ni mogoče enolično določiti posameznega pristopa držav k reformiranju. Izloči dva, kot pravi, robna primera. Estonijo, ki je nabor svojih ekonomskih politik utemeljila bolj na "bigbang" terapiji, ter Slovenijo, ki se je odločila za ekonomsko politiko, temelječo na gradualizmu. Avtor ugotavlja, da Slovenija zaostaja prav za vsemi parametri, in sicer v Sloveniji se je država najpočasneje umikala iz gospodarstva, izvajale so se zelo počasne spremembe v svobodnejši trg, Slovenija se je poleg Poljske po kazalnikih, ki opredeljujejo delovanje tržnega mehanizma, izkazala kot daleč najslabša država v regiji. Podobno je bilo tudi na področjih davčnega sistema, trga dela, konkurenčnosti gospodarstva in finančnega sistema. Avtor po vseh teh ugotovitvah sklene prvi del s poglavjem, ki nosi naslov "Očitno je s slovenskim gospodarstvom nekaj zelo narobe" in sklepa, da je struktura slovenskega gospodarstva takšna, da ne omogoča delovanje tržnega sistema in da bi, če bi bilo drugače, danes videli popolnoma drugačne rezultate.

V drugem delu skuša avtor odgovoriti na vprašanje, zakaj se je Slovenija kljub vsem začetnim prednostim tako zelo slabo izkazala. Avtor pokaže, kakšen institucionalni okvir tržnega gospodarstva se je izoblikoval v Sloveniji, podrobneje razloži povezavo med ekonomskim in političnim trgom ter odnos med formalnimi in neformalnimi institucijami. Kot primer ali za primerjavo, kakšne rezultate institucionalne evolucije bi pravzaprav morali pričakovati, je naveden primer zahodnonemške povojne tranzicije iz nacionalsocialističnega v kapitalistični ekonomski in politični sistem. Pezdir ugotavlja, da je bila slovenska tranzicija, kljub zelo podobnim začetnim pogojem, bistveno manj uspešna kakor nemška in da je bilo institucionalno okolje v Sloveniji ves čas manj naklonjeno uveljavitvi kapitalistični institucij kot nemško. Namesto tega so se vzorci neformalnih institucij, ki so izvirali iz socialističnega samoupravljanja, prenesli v nov institucionalni okvir, prav tako pa je mreža "rdečih" direktorjev preživela skoraj nedotaknjena. Avtor na podlagi primerjav tranzicijskih izkušenj z ostalimi tranzicijskimi državami in povojno Nemčijo dokaže, da je krivec za tranzicijski poraz Slovenije ekonomska politika, poimenovana gradualizem. Zgodovinsko gledano pa primerjava slovenske tranzicijske izkušnje z nemško po letu 1945 ni najboljša. Obdobje po drugi svetovni vojni je zelo težko primerjati z obdobjem po letu 1990. Leta 1945 je imel kapitalizem močnega nasprotnika v komunizmu, medtem ko leta 1990 ni bilo več vprašanje, kapitalizem da ali ne. Druga svetovna vojna je zahtevala svoj davek in obdobje prvih petindvajsetih let po njej označujemo kot obdobje mednarodne denarne in gospodarske ureditve, oblikovane leta 1944 v Bretton Woodsu (ZDA), ki je tlakovala pot ustanovitvi Mednarodnega denarnega sklada, Mednarodne banke za obnovo in razvoj, nekaj pozneje tudi GATT-a, z ZDA kot osrednjo točko ureditve. Ravno v tem obdobju je svojo gospodarsko moč izjemno povečala tudi

Zahodna Nemčija. V primeru te lahko govorimo o neke vrsti "svetovnem projektu", saj je bil interes tako ZDA, ki je imela v tem obdobju vodilno vlogo pri gospodarski ureditvi, kot tudi ostale mednarodne skupnosti, pomagati Zahodni Nemčiji pri izhodu iz krize. Zahodnonemško gospodarstvo se je torej razvijalo ob opiranju na povezave v Evropski skupnosti in širše ter je sčasoma doseglo stopnjo postindustrijskega družbeno-ekonomskega razvoja. Prodor slovenskega gospodarstva na svetovne trge po letu 1990 je bil vsekakor težji, a kljub temu je sčasoma postal uspešen. Trditi, da je ključna razlika med nemško in slovensko tranzicijo dejstvo, da je Nemčija uspešno opravila z "denafikacijo" ter s tem uničila različne interesne skupine, v Sloveniji pa so komunistične interesne skupine preživele ter tako onemogočile boljši razvoj ekonomskega in političnega trga, je preveč poenostavljena. V nadaljevanju drugega dela je opisana zgodba o nacionalnem interesu, kjer pride avtor do sklepa, da vse poteze nacionalistične ekonomske politike Nemškega cesarstva in avstro-ogrske monarhije lahko razberemo tudi v tezah o gospodarstvu kot slovenskem nacionalnem interesu. To se kaže predvsem v državnem intervencionizmu, odsotnosti tuje konkurence ter širitvi na tuje trge. Ti tuji trgi naj bi bile države nekdanje Jugoslavije, ki bi vzpostavile slovenski "Drang nach Osten". V nadaljevanju sta opisani epizodi z manipulacijo deviznega tečaja ter zaustavitev privatizacije NLB kot najbolj odmevnega podjetja nacionalnega pomena v Sloveniji. Sledi analiza ekonomsko-socialnega sveta in destruktivne vloge sindikatov v tranziciji. Dalje lahko beremo o davčnem sistemu, ki je po Pezdirjevem mnenju v Sloveniji v funkciji političnega trga, ter o pravnem sistemu, ki ga avtor označi kot mehanizem zadovoljevanja interesnih skupin. Avtor drugo poglavje sklene s predstavitev geneze tajkunov. Po njegovem mnenju so se v Sloveniji leta 2008, torej štiri leta po vstopu v EU in institucionalni integraciji, pokazali prvi obrisi slovenskega ekonomskega sistema. Pokazalo se je, da se je zgodba o nacionalnem interesu prelila v zgodbo o doseganju interesov posameznih interesnih skupin.

Pričujoče delo nas, četudi se ne strinjamo z vsemi trditvami in tezami, prisili k razmišljanju. Mogoče je treba nekaj več besed nameniti vprašanju primernosti ekonomske politike, poimenovane gradualizem, ki jo je vodila Slovenija. Rado Pezdir v svojem delu zapiše, da so vidne številne posledice gradualističnega pristopa k tranziciji. Te so po njegovem neprestano zmanjševanje konkurenčnosti, nizka raven sodelovanja med gospodarstvom in znanostjo, najnižja raven ekonomske svobode v regiji, obsežne administrativne obremenitve gospodarstva, tržne distorzije, dominantna vloga monopolističnih državnih podjetij in neprestano vmešavanje države v delovanje tržnega mehanizma. Pezdir Slovenijo označi kot tranzicijsko poraženko, vse, kar so ekonomski družbeni načrtovalci svetovali in naredili v času tranzicije, pa za napačno in temelječe na degenerativnih znanstvenih programih in propadlih poskusih. Gradualizem po njegovem mnenju "ni bil nobena politika, temelječa na slovenskih posebnostih, temveč politični predpis, ki je temeljil na ideologiji totalitarizma". Tudi Mičo Mrkaić v predgovoru h knjigi piše, da "Pezdir enkrat za vselej opravi z mitom slovenske zgodbe o uspehu in pokaže, da je slovenska družba vedno bila in zagotovo bo tudi v prihodnje družba latentnega totalitarizma" ter da je "Slovenija kot družba resnično porazen projekt in gradualizem kot način njene transformacije v bistvu samo omiljen zločin". Z mlajšima kolegoma pa se ne strinja ekonomist Jože Mencinger, podpredsednik vlade in odgovoren za gospodarstvo v Peterletovi vladi, ki je v enem od svojih člankov zapisal, da naj bi

bila močan argument proti gradualizmu ravno razvrščanja držav po količini ekonomske svobode in konkurenčnosti, pri katerih se Slovenija odreže bolj slabo. Po njegovem pa sta strahospoštovanje pred temi razvrščanji in žalost zaradi pomikov navzdol odveč. Upoštevati je namreč treba, da razvrščanja opravljajo institucije, katerih razvrščanja kažejo le, ali se gospodarski sistemi vklopijo v neoliberalne ideološke okvire in kako ter ali sistemi so ali niso prijazni do podjetništva, predvsem tujega. Razvrščanja po Mencingerjevem mnenju ne kažejo ne splošne gospodarske uspešnosti ne uspešnosti gospodarstev na svetovnem trgu. Prvo kažejo gospodarska rast, stopnja brezposelnosti, inflacija in enakomernost porazdelitve dohodkov, drugo pa primanjkljaj na tekočem računu. Po teh kazalnikih pa se Slovenija uvršča na sam vrh glede na ostala tranzicijska gospodarstva. Mencinger meni, da je Slovenija ravno zaradi gradualizma dosegala najvišjo in najbolj enakomerno gospodarsko rast med novimi članicami EU, in to brez velikih neravnotežij in socialnih pretresov. Tudi z zgodovinskega stališča lahko zapišemo, da se je Slovenija glede na razmere, v katerih se je na začetku devetdesetih let znašla, odločila za pravo pot. Razpad Jugoslavije in vojne so zahtevali previdnost in bile zadosten argument za izogibanje nepotrebnih šokov. Izogibanje političnim pretresom, hitrim in nepremišljenim potezom ter zavračanje tujih nasvetov je bilo gospodarsko koristno. Treba pa je poudariti, da so določeni primeri vseeno odstopali od gradualističnih značilnosti in da ni šlo brez hitrih sprememb. V mislih imamo monetarno reformo in liberalizacijo uvoza. Tu se je treba dotakniti še enega problema, ki je v delu pogosto izpostavljen, in sicer počasen umik države iz gospodarstva. Avtor meni, da bi Slovenija morala pospešiti tempo privatizacije in zmanjšati državno pomoč podjetjem. Da je država ves čas tranzicije imela prevelik vpliv na gospodarstvo, da bi Slovenija morala pospešiti tempo privatizacije in zmanjšati državno pomoč podjetjem ter da pravni sistem (pa tudi kak drug) ni deloval, kot bi moral, se je mogoče strinjati. Drži tudi, da je besedna zveza "nacionalni interes" eden izmed bolj zlorabljenih pojmov slovenskega politično-ekonomskega besedišča. Vendar pa je na podlagi teh ugotovitev govoriti o družbi latentnega totalitarizma, za kar je v predgovoru knjige Slovenijo označil Mičo Mrkaić, pretirano. Res je, da so se tisti, ki so pričakovali, da bo slovenska različica kapitalizma drugačna od ostalih, zmotili oziroma so imeli naivna pričakovanja. Slovenija se je odločila za kapitalistični sistem in socialne razlike ter tako imenovani tajkuni so posledica tega sistema. Je pa na mestu vprašanje, ali so posamezni kapitalisti do premoženja prišli po legalni in transparentni poti. S Pezdirjem se je treba strinjati, da slovenski pravni okvir ni deloval, kot bi moral. V Sloveniji je velik problem pomenilo sistematično vmešavanje nosilcev politične moči v delovanje institucij pravne države s sprejemanjem neustrezne in pomanjkljive zakonodaje, političnim kadrovanjem v vrhove pravosodja in tržnih regulatorjev, nereformiranjem teh institucij z namenom ohranjanja njihove neučinkovitosti in podobno. Vseeno pa si je državo in gospodarstvo zelo težko predstavljati kot dva popolnoma ločena pojma. To je pokazala tudi finančna in gospodarska kriza, ki je privrela na plan leta 2008 in prizadela vse svet. Vsega le ni mogoče prepustiti delovanju trga in posredovanju države je včasih nuja. Celo v zibelki neoliberalizma, ZDA, je konec leta 2008 bivši predsednik George W. Bush mimo volje kongresa odobril finančno pomoč avtomobilski industriji. Politika in gospodarstvo sta vsekakor soodvisni veji in težko si ju je predstavljati ločeni v vseh segmentih. Mogoče bo kdaj v pri-

hodnosti resda edini regulator trg, ampak trenutno si je to težko predstavljati. Treba se je strinjati, da slovenska tranzicija ni bila samo zgodba o uspehu in da je slovenska družba danes družba z določenimi slabostmi in težavami, ampak to ni prav nobena posebnost v primerjavi z ostalimi, nam primerljivimi državami v svetu. Dežela, kjer se cedita samo med in mleko, obstaja žal samo v pravljicah! Nerealno bi bilo tudi reči, da so bile vse odločitve države pravilne in optimalne, vendar je to tudi razumljivo. Procesi, kot je tranzicija, se ne dogajajo pogosto in zanje ne obstaja priročnik, ki bi zagotavljal brezhibne in optimalne rezultate.

Pričujoča monografija Rada Pezdirja "Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov" je vsekakor dobrodošla. V javnosti, tako strokovni kot laični, se bo verjetno zasidrala v spomin kot delo z nekaj zelo ostrimi kritikami in tezami, ki so povsem diametralne dosedanji praksi, kar pa je nesporno pozitivno in zaželeno v smislu, da se o slovenski tranziciji čim več razpravlja in piše. Vsekakor pa se moramo zavedati, da resnica o slovenski tranziciji ni ne le črna in niti ne samo bela - ni samo zgodba o uspehu kot tudi ne zgodba o porazu!

Aleksander Lorenčič